

ЗНАЁСТВА З ЦАЦКАМІ КУРАЧАК

Курачка ўвасабляе сабой сілу зямлі і урадлівасці. Дзеці ўпершыню знаёмяцца з вобразам курачкі, калі ім расказваюць забаўлянку і гойдаюць на назе — «А курачка-рабушэчка». Больш падрабязна гэты вобраз прадстае перад імі ў казцы «Курачка-рабка». Вобраз курачкі звязаны ў дзцяці з клапатлівасцю і працай («Пшанічны каласок»). Яно само спрабуе падаць голас, як гэта робіць курачка-чубатка.

Пра курачку распавядаецца ў забаўлянках «А курачка-рабушэчка», «На улице три курицы...», «Куручка моя...», народных казках «Курачка-рабка», «Пшанічны каласок», «Як курачка пеўніка ратавала», «Колосок», у літаратурных казках «Бедовая курица» Л. Воронковой, «Чёрная курица...» А. Погорельского, у вершы «Кураняты» А. Лойка і інш.

Курачка-сакатушка (чубатка), Курачка-рабушэчка – зроблена з гліны або пластмасы, перье можа быць беллага, светла-карычневага колеру, у чубаткі ярка выражаны чуб.

Рис. 5

Знаёмства з цацкай «Да нас ў госці прыйшла курачка»

Мэта: пазнаёміць з цацкай “Курачка-рабушэчка». Забяспечыць асобнаарыентаванае ўзаемадзеянне цацкі з дзіцём (“ пазнаёміць” курачку с кожным малым). Даць магчымасць кожнаму малому пагуляць з цацкай падтрымаць жаданне падаць голас разам з курачкай.

Матэрыял: цацка курачка-рабушэчка

Ход.

Педагог паказвае цацку .

- Хто гэта?
- Як выглядае курачка?
- Якога колеру ў яе грабеньчык і бародка?
- Якога колеру ў курачкі крыльцы і хвосцік?

Крыльцы ў курачкі ўпрыгожаны пёркамі жоўтага колеру, яны рабенькія, таму мы і называем яе – курачка-рабушэчка.

Педагог расказвае забаўлянку

А курачка- рабушэчка...

А курачка-рабушэчка!

Пазыч жа мне грабушэчка!

Гута-та, гута-та!

Не пазычу, не прадам!

Прыйдзі ка мне – дарма дам!

Гута-та! Гута-та!

- Вось наша курачка. Якая яна прыгожая. Паглядзіце, грабеньчык і бародка ў яе чырвоныя. Крыльцы і хвосцік белыя з рознакаляровым пер’ем. Курачка квохча: Ко-Ко-Ко.
- Пагуляй разам з курачкай.

- Пакажы, як яна голас падае.
- Табе падабаецца грабеньчык у курачкі.
- Папрасі ў яе грабеньчык.
- Давай разам раскажам забаўлянку пра курачку.
- Вазьмі курачку ў рукі. Ты будзеш курачкай. А я буду прасіць у цябе грабеньчык.

А курачка-рабушэчка!

Пазыч жа мне грабушэчка!

Гута-та, гута-та!

А курачка (гэта ты) адказвае

Не пазычу, не прадам!

Прыйдзі ка мне – дарма дам!

Гута-та! Гута-та!

- Цяпер давай раскажам забаўлянку пра курачку разам з табой. Так забаўлянка расказваецца з усімі дзеткамі групы.

РАСКАЗВАННЕ КАЗКІ “ Курачка-Рабка”

Мэта: вызваць у дзяцей цікавасць да фальклору. Выкарыстоўваць цацку с мэтай канцэнтрацыі ўвагі дзетак. Спрыяць разуменню маўлення дарослага з апорай на нагляднасць. Працягваць ствараць сітуацыю асобна-арыентаванага ўзаемадзеяння цацкі з кожным дзіцём. Развіваць навыкі дыялагічнага маўлення ў працэсе драматызацыі асобных урыўкаў казкі.

Матэрыял : цацкі: дзед, бабка.

Рис. 6

Ход.

Педагог паказвае цацкі і просіць дзяцей назваць іх

- Паслухайце казку пра дзеда, бабу і курачку-рабку.

Педагог расказвае казку “Курачка Рабка”.

Пасля расказвання казкі педагог пытаецца ў дзяцей, што расказваецца ў казцы пра курачку рабку?

ЗНАЁМСТВА З ЦАЦКАЙ “МЯДЗВЕДЗЬ”

З вобразам мядзведзя малыя знаёмяцца ў беларускіх народных казках «Дзедава рукавічка», «Пра быка і яго сяброў», «Як кот звяроў напалохаў». Сярод звяроў паводле старшынства мядзведзь займае першую пазіцыю (у беларускай прасторы) або другую, саступаючы месца льву, калі размова ідзе пра абодвух звяроў. У некаторых казках выяўяецца супрацьпастаўленасць мядзведзя ваўку, хаця ў іншых сітуацыях яны дзейнічаюць супольна з іншымі звярамі, дапамагаючы галоўнаму герою.

Вобраз мядзведзя падаецца ў забаўлянках «У куце сядзіць мядзведзь, «Сядзіць мядзведзь на калодзе...», у фальклорных і літаратурных творах «Колобок» (обраб. К. Ушинскаго), «Теремок» (об-раб. М. Булатова), «Маша и медведь» (обраб. М. Булатова), «Зимовье зверей» (обраб. И. Соколова-

Микитова), «Мядзведзь» А. Якімовіча, «Три медведя» Л. Толстого, «Медвежата» Е. Чарушина.

Гэтая цацка зроблена з гліны або з пластмасы. Яе роспіс нагадвае роспісы беларусых народных цацак. Мядзведзя можна зрабіць з меху. Яго можна апрануць у аздобленую беларускім арнамантам кашулю і падперазаць поясам.

Рис. 11

Расказванне казкі “ Селянін, мядзведзь і лісіца”

Мэта: развіваць у дзяцей уменне эмацыянальна ўспрымаць казку, разумець змест казачнага тэксту, адчуваць маляўнічасць казачных вобразаў. Развіваць у выхаванцаў навыкі звязнага маўлення.

Матэрыял: цацка мядзведзь.

Ход.

Разглядванне цацкі. Апісанне цацкі выхаванцамі. Расказванне казкі педагогам.

Размова пасля расказвання.

- Апішыце мядзведзя. Які ён ў казцы.
- Ці падобны мядзведзь ў казцы на мядзведзя-цацку.

МІФІЧНЫЯ І КАЗАЧНЫЯ ГЕРОІ

З наступнымі *вобразамі выхаванцы* знаёмяцца падчас правядзення *народных святаў, фальклорных карнавалаў*

ЦАЦКА “ОХ”

Рис. 12

Ох — міфічная істота. Выглядае як барадаты чалавечак невялікага росту, Носіць кашулю, пояс з беларускім арнамантам, штаны паласатыя. На галаве

у яго прыгожы саламяны капялюшык або шапка-аблавуха, або магерка, на нагах — лапці; жыве пад зямлёю. Калі хто, бядуючы, уздыхае «Ох!», то ён выходзіць з-пад зямлі і пытаецца ў яго: «Чаго патрабуеш?» А як хто ўжо гэта ведае ды не спалохаецца і скажа яму, чаго хоча, то ён яму тое і дасць.

Цацка выглядае як лялька з адзеннем.

Расказванне беларускай народнай казкі “Ох і залатая табакерка”

Мэта: развіваць у дзяцей уменне эмацыянальна ўспрымаць казку, разумець змест казачнага тэксту, адчуваць маляўнічасць казачных вобразаў. Развіваць у выхаванцаў навыкі звязнага маўлення.

Матэрыял: Цацка --ОХ

Ход.

Разглядванне цацкі. Апісанне характэрных асаблівасцей цацкі.

Расказванне казкі.

Размова пасля расказвання.

- Хто такі “Ох”?
- Што падараваў ён Янку?
 - Назаві сапраўдных сяброў Янкі. Чаму іх можна назваць сапраўднымі сябрамі?

ЗНАЁМСТВА З ЦАЦКАЙ “ВАДЗЯНІК”

Выглядае
зялёнай
валасамі,
з цінай і
Па
істота
рэк, у
крыніцах,

Беларусі
уладар
зўяўлялі ў

дзядком з
барадой і
якія зблыталіся
водарасцямі.
павер'ях, гэтая
жывеў у водах
азёрах,
нават у
калодзежах. У
вадзянік —
вадаёмаў. Яго
абліччы старога

мужчыны з доўгімі валасамі зялёнага колеру, увесь ён у ціне і водарасцях. Вобраз вадзяніка шырока вядомы і ў беларускім фальклоры, і ў літаратуры. Фальклорны вадзянік з'яўляецца марскім царом (у чарадзейных казках).

Цацка «Вадзянік» можа быць зроблена з пластмасы ці выраблена як трансформер. Дзеці збіраюць яе па частках.

Мал.13.

Мэта: пазнаёміць дзяцей з цацкай, вызначыць яе характэрныя асаблівасці.

Матэрыял: цацка вадзянік

Ход.

- Хто гэта?
- Чаму ты так думаеш?
- Як ты здагадаўся, што гэта вадзянік?
- У Беларусі вадзянік — уладар вадаёмаў. Яго ўяўлялі ў вобразе старога з доўгімі валасамі зялёнага колеру, увесь ён у ціне і водарасцях. Вобраз вадзяніка шырока вядомы і ў фальклоры, і ў літаратуры Беларусі. фальклорны вадзянік з'яўляецца марскім царом (у чарадзейных казках).
- Што адметнага ты заўважыў ў гэтай цаццы?

- Ці падабаецца табе цацка?
- Апішы вадзяніка.

ЗНАЁМСТВА З ЦАЦКАЙ “ХАТНІК” (ДАМАВІК)

Выглядае старым дзядком, з доўгімі валасамі, носіць белую вопратку. На галаве магерка, на нагах лапці. Жыве у кожнай хаце і з'яўляецца яе апекуном. Назірае за гаспадаркай і сямейным побытам.

Дамавік ва ўяўленнях беларуса надзяляецца усімі якасцямі дбайнага гаспадара. Ён любіць дружную сям'ю. Калі ўсе справы ідуць добра і добрае прадбачыцца ў будучыні, тады ён скача на лаве ў хаце ці ў клеці, у сенцах. З хатнікам трэба жыць у згодзе і ўмець яму дагаджаць.

Цацка зроблена як лялька з адзеннем.

Ход

пры

заняткаў

праводзіцца так, як і

знаёмстве з

вадзятком.

ЗНАЁМСТВА З ЦАЦКАЙ “ПАЛЯВІК”

Палявік – міфічная істота, выглядае маладым, дужым, статным хлопцам з блакітнымі вачыма і русымі валасамі. Махне Палявік правай рукою – расце і таўсцее сцябло. Махне леваю – наліваецца колас, страсяне галавою – уся ніва ўсцілаецца залатымі снапамі. Цацка зроблена як лялька з адзеннем. Адзенне – беларускі нацыянальны касцюм.

Мал. 13

Расказванне казкі “Палешукі і палевікі”

Мэта:

развіваць у дзяцей уменне эмацыянальна ўспрымаць казку, разумець змест казачнага тэксту, адчуваць маляўнічасць казачных вобразаў. Развіваць у выхаванцаў навыкі звязнага маўлення. Выхоўваць любоў і павагу да працы.

Матэрыял: цацка “Палевік”.

Ход.

Разглядванне цацкі.

Апісанне “Палевіка” дзецьмі.

Расказванне казкі педагогам.

ЗНАЁМСТВА З ЦАЦКАЙ “ЯРЫЛА”

Ярыла – міфічная істота. На выгляд гэта малады, прыгожы юнак, ў белым плашчы; на галаве ў яго вянок, у руках каласы, ногі босыя. Гэтая цацка можа быць зроблена з пластмасы, выглядае як трансформер. Дзеці збіраюць яе па частках.

Ход заняткаў подобны, як пры знаёмстве з вадзяніком.

Мал.14

ЗНАЁМСТВА З ЦАЦКАЙ “

Ляля (Лёля), багіня вясны.
моладзь, закаханых.

ЛЯЛЯ”

Аберагае
Выглядае як

маладзенькая, прыгожая, стройная, высокая дзяўчына (таму кажуць: «Прыгожая, як Ляля»). На галаве можа быць вяночак з кветак. Цацка зроблена як лялька з адзеннем.

Мал.15

ЗНАЁМСТВА З ЦАЦКАЙ “АСІЛАК”

Асілак – “рослы, магутны чалавек, як дуб... Адзенне асілка са звярыных шкур. Гэтая цацка можа быць зроблена з пластмасы, выглядае як трансформер. Дзеці збіраюць яе па частках.

Расказванне беларускай народнай казкі “АСІЛКІ”

Мэта: развіваць у дзяцей уменне эмацыянальна ўспрымаць казку, разумець змест казачнага тэксту, адчуваць маляўнічасць казачных вобразаў. Развіваць у выхаванцаў навыкі звязнага маўлення.

Матэрыял: цацка “ Асілак”.

Ход.

Разглядванне цацкі.

Апісанне асілка.

Расказванне казкі.

Размова пасля расказвання.

- Як апісваюцца асілкі ў казцы?

Пра асілка і змеяў

Мэта: развіваць у дзяцей уменне эмацыянальна ўспрымаць казку, разумець змест казачнага тэксту, адчуваць маляўнічасць казачных вобразаў. Развіваць у выхаванцаў навыкі звязнага маўлення.

Матэрыял: цацка “Асілак”.

Ход.

Разглядванне цацкі.

Апісанне асілка.

Расказванне падання.

Размова пасля расказвання.

-Што сталася з асілкам?

- Як ён дапамог людзям?

ЗНАЁМСТВА З КАЗКАЙ “КАЦІГАРОШАК”

Кацігарошак – казачны герой . Выглядае хлопчыкам, галава у яго нібы спелая гарошынка жоўтага колеру, валасы сабраны ў чубчык з тонкіх завіткаў гароху, калі ён пачынае цвісці. Тулава круглае.

ЛЕШЫ АБО ЛЯСУН

Лесавік, або лясун — міфічная істота. Ён — гаспадар лесу і звяроў. Прыгожы чалавечак, галава якога пакрыта доўгімі кучарамі і нагадвае вершаліну хвой вялізнае тулава апранута ў звярыныя (воўчыя і мядзвежыя)

шкуру поўсцю навыварат; рукі і ногі тоўстыя і моцныя, як ствалы дубоў, вочы гараць, як у савы. Ростам лесавік роўны з дрэвамі таго лесу, дзе валадарыць. Можа павялічвацца і памяншацца, прыстасоўваючыся да велічынні дрэў. Ён надзвычай дужы: калі разгуляецца ў лесе уўчас буры, то з каранем вырывае магутныя дубы, на кавалачкі ламае векавыя сосны, валіць на зямлю мноства дрэў, высцілаючы свой шлях у лясным гушчары, каб ніякая сіла не магла дабрацца па яго слядах да яго логава.

Калі лесавік разгульвае па сваіх уладаннях, яго суправаджаюць зграі звяроў і чароды птушак, асабліва совы, пугачы, сарокі. Ён дапамагае людзям

Мал. 15

ЗНАЁМСТВА З ЦАЦКАЙ “ЗЮЗЯ”

Зюзя – бог зімы. Старэнькі дзядок, нізенькага росту, тоўсты, з белымі як снег валасамі на галаве і такой жа даўжэзнай барадой. Ходзіць у белаі цёплаі вопратцы, ногі ў яго босыя, галава нічым не прыкрытая. У руцэ носіць жалезную булаву. Выраз твару добры. Носік як бульбачка, усміхаецца. Цацка зроблена як лялька з адзеннем.

ЗНАЁМСТВА З ЦАЦКАЙ ЗЮЗЯ

(праводзіцца так, як і знаёмства з вадзяніком)

Рис. 23

Завучванне верша Л. Геніюш “Мароз”

Мэта: развіваць у дзяцей уменне эмацыянальна ўспрымаць вершы, разумець вобразны змест вершаваных тэкстаў, звязваць яго з рэальнымі карцінамі прыроды. Падтрымліваць у іх жаданне самастойна расказваць верш напамяць.

Матэрыял: цацка Зюзя.

Ход

- Вы сёння ішлі ў дзіцячы садок, якая на двары пара года?

- Давайце разам раскажам пра зіму. Зімой холадна, *працягвайце далей...*
сонейка амаль несвеціць, ідзе ... снег, кусае за тварык.... мароз, дрэвы
стаць ... голыя, на галінках дрэў і кустоў ... снег, рэчкі пакрыліся ... лёдам..

Гэта так Зюзя стараецца(паказваецца цацка) . Стары дзядок нізенькага росту,
тоўсты, з белымі як снег валасамі на галаве і такой жа даўжэзнай барадой.
Ходзіць у белай цёплай вопратцы, ногі ў яго босыя, галава нічым не
прыкрытая. У руцэ носіць жалезную булаву. Ён марозіць усё, што пападае
пад руку. Зюзя сваёй пушыстай і вялікай барадой замятае ўсе сцежкі і
дарожкі, атуляе снегам дрэвы ў лесе і садзе, насыпае высокія гурбы, з якіх
так добра з'язджаць на санках.

-- Паслухайце верш, пра зіму і Зюзю.

Дзед Мароз

У вопратцы белай,

Шырокай, даўгой,

З вялікай пушыстай

Мятлой-барадой

Прышоў к нам здалёку

Дзядуля Мароз,

Завеі і холад

З сабою прынёс.

У бель апранае

Ён дрэвы, кусты,

На рэчках, азёрах

Будуе масты.

Я Журба.

- Паслухайце яшчэ раз вершаваныя радкі, здагайдзеся, пра каго яны?

У вопратцы белай,

Шырокай, даўгой,

З вялікай пушыстай

Мятлой-барадой

- Раскажыце цяпер словамі з верша пра дзядулю Мароза вы.

- Дзядуля Мароз прынёс нам завеі і холад. У снег апранае ён дрэвы кусты, а на рэчках і азёрах будуе масты.

- Ці баяцца дзеткі мароза?

- У моцны мароз дзеткі цёпла апранаюцца, каб не замёрзнуць.

- Паслухайце яшчэ адзін вершык пра мароз.

Мароз

На дварэ – мароз

Лёд да стрэх прырос.

Ой, мароз, мароз, -- шчыпле твар да слёз.

-- Ажно сам замёрз, -- кажа дзед Мароз.

Л. Геніюш

- Што робіць мароз з нашым тварыкам? Так, “ой, мароз, мароз, -- шчыпле твар да слёз”. Паўтары, Аленка – “ой, мароз, мароз, -- шчыпле твар да слёз”. Паўтары, Алесік.

- А пра сябе, што кажа дзед Мароз?

-“Ажно сам замёрз, -- кажа дзед Мароз”. Паўтары, Юлечка, паўтары, Толік.

- Паслухайце вершык яшчэ раз.

- Паспрабуем расказаць верш разам.

На дварэ – ... *мароз*

Лёд да стрэх...*прырос*.

Ой, мароз, мароз, -- шчыпле ...*твар да слёз*.

Ажно сам замёрз, -- кажа... дзед Мароз. (інтанацыя заахвочваць дзяцей да заканчэння радка).

Цяпер раскажыце верш пра мароз самастойна.

(расказваецца 2-3 разы)

Расказванне верша “Дзед- госць”

Мэта: развіваць у дзяцей уменне эмацыянальна ўспрымаць вершы, разумець вобразны змест вершаваных тэкстаў, звязваць яго з рэальнымі карцінамі прыроды. Падтрымліваць у іх жаданне самастойна расказаць верш напамяць.

Матэрыял: цацка **Зюзя**.

Ход.

Разглядванне цацкі :”Зюзя”. **Зюзя** – бог зімы. Старэнькі дзядок, нізенькага росту, тоўсты, з белымі як снег валасамі на галаве і такой жа даўжэзнай барадой. І вось дзіва, гэты стары не зважае на мароз — чым ён мацнейшы,

тым яму лепш. Ходзіць па сыпкім снезе босы, без шапкі. Ён жа сам мароз ды холад, каго яму баяцца? Каб не захварэць, апранаецца Зюзя ў доўгае белое футра. Любімым месцам побыту для Зюзі з'яўляецца лес. Утульна яму тут, весела і звыкла, паветра марознае і здаровае, ёсць з кім забавы ладзіць. Зайчыкі, якія змянілі шэрае адзенне на белое — гэткае ж, як і ў Зюзі, у хованкі з ім гуляюць. Вавёркі займальныя казкі расказваюць, а самі смакавітыя арэхі лускаюць, сухімі грыбамі ласуюцца. Загуляецца Зюзя ў лесе і забудзецца пра людзей, не даймае іх сцюжай. А яму ж разам са сваімі служкамі трэба на палі снегу насыпаць, каб цёпла ім было, каб вясной закусілася ўраджайная збажына. У садзе дрэўцы снегам атуліць трэба, каб не патрэскалася кара, не вымерзлі карэньчыкі. На рэках ды азёрах, на самых багністых балотах разам з ледзяным Дзедам марозам будзе Зюзя масты. Каб праверыць іхнюю надзейнасць, у абдымку ходзяць пасля па лёдзе, Зюзя стукае па ім булавою: адно крэпча ды стогне пад імі тоўсты лёд, але вытрымлівае.

Разказванне верша.

Ходзіць дзед белабароды

Полям, лесам, пералескам,

Засцілае рэчкі лёдам,

Брыльянцістым снежным блескам.

Сыпле іней на бярозы,

Туліць дрэвы лёгкім пухам,

Крые руні, травы, лозы

Белай воўнаю — кажухам.

Я. Колас

- Як вы лічыце, чаму ў гэтага верша такая назва -- «Дзед-госць»?
- Пералічыце словамі з верша, якія справы ў белабародага дзеда ўзімку?(засцілае рэчкі лёдам, сыпле іней на бярозы, туліць дрэвы лёгкім пухам, пакрывае травы, лозы белаю воўнаю – кажухам).
- З чым параўноўваецца снег у вершах пра зіму? (з белаю воўнаю – кажухам, з белаю пялёнкай, з мяккай пярынай).
- З чым бы параўналі снег вы, калі б складалі пра яго верш?
- Паслухайце гэты верш яшчэ раз.

- **Другі этап (практыка-дзеясны).**

Практыка-дзеясны этап прыпадае на сярэднюю і часткова старэйшую групы.

- На другім этапе ажыццяўляецца ўзаемасувязь метадаў і прыёмаў рэпрадуктыўнага і пошукавага характару:

- зносіны з майстрамі народнай цацкі,
- наведванне іх творчых майстэрняў;
- навучанне традыцыйным прыёмам вырабу беларускіх народных цацак з гліны

Лепка коніка

Мэта: ўзбагаціць веды выхаванцаў аб беларускіх народных цацках; выхоўваць цікавасць да цацак, зробленых з гліны, працы беларускіх народных майстроў.

Матэрыял:

Цацка з гліны (конік)

Ход

Педагог папаноўвае раглядзець гліняную цацку, дакрануцца да яе, пагуляць з ёй. Звяртае ўвагу дзіцяці на найбольш характэрныя часткі цацкі, яе асобныя маляўнічыя элементы, вобразнасць: як выглядае цацка?

Гэтая цацка адлюстроўвае дарослую жывёліну або маленькую? Што яна робіць? Чаму так вырашылі? Ці прыгожая цацка? Чым вабіць? Як мастак перадаў вясёлы і добры характар коніка? Што можна сказаць пра тулава жывёліны, якой яно формы?

Ці можна здагадацца, як ляпіў гэту цацку мастак? З якой пачатковай формы? (З частак або цэлага кавалка шляхам выцягвання). Як ляпіліся ў цацкі ножкі, шыя, хвосцік (асобна ад тулава або выцягваліся з агульнага кавалка)?

Пасля гэтага педагог прапаноўвае дзецям выляпіць коніка. Коніка лепім з трох кавалкаў. Да тулава – загатоўкі далепліваем каўбаску, якая плаўна пераходзіць з крутой шыі ў галаву. На шыі прышчываннем і сплюшчваннем абазначаем адросткі – вушы. Далепліваем ці лепш адцягваем ногі. галаву. Больш дробныя дэталі – вушы, грыву, адцягваем ад асноўнай формы.

Калі злепленая цацка крыху падсохне, прыступаем да яе далейшай апрацоўкі. У ход ідуць розныя па канфігурацыі штампікі і праколкі. Пазначаем упадзіны вачэй, вострай стэкай прадрапваем, імітуем поўсць, разразаем рот і г. д. Пасля таго, як злепім цацку, паставім яе падсохнуць. На наступных занятках будзем яе распісваць.

Баран

Мэта: ўзбагаціць веды выхаванцаў аб беларускіх народных цацках; выхоўваць цікавасць да цацак, зробленых з гліны, працы беларускіх народных майстроў.

Матэрыял:

Цацка з гліны (баран)

Ход

Педагог папаноўвае раглядзець гліняную цацку, дакрануцца да яе, пагуляць з ёй. Звяртае ўвагу дзіцяці на найбольш характэрныя часткі цацкі, яе асобныя маляўнічыя элементы, вобразнасць: як выглядае цацка? Гэта жывёліна дарослая або маленькая? Што яна робіць? Чаму так вырашылі? Ці прыгожая цацка? Чым вабіць? Што можна сказаць пра тулава жывёліны, якой яно формы?

Ці можна здагадацца, як ляпіў гэту цацку мастак? З якой пачатковай формы? (З частак або цэлага кавалка шляхам выцягвання). Як ляпіліся ў цацкі ножкі, шыя, галава (асобна ад тулава або выцягваліся з агульнага кавалка)?

Пасля гэтага педагог прапаноўвае дзецям вылепіць баранчыка. Лепім цацку з двух кавалкаў. У барана шыя кароткая, закручаная рогі лепяцца з раскатаных гліняных каўбасак. Калі злепленая цацка крыху падсохне, прыступаем да яе далейшай апрацоўкі. У ход ідуць розныя па канфігурацыі штампікі і праколкі. Пазначаем упадзіны вачэй, вострай стэкай прадрапваем, імітуем поўсць, разразаем рот і г. д. Пасля таго, як злепім цацку, паставім яе падсохнуць. На наступных занятках будзем яе распісваць.

Птушка (пеўнік, качка)

Мэта: ўзбагаціць веды выхаванцаў аб беларускіх народных цацках; выхоўваць цікавасць да цацак, зробленых з гліны, працы беларускіх народных майстроў.

Матэрыял: Цацка з гліны (птушка (пеўнік, качка)

Ход

Педагог папаноўвае раглядзець гліняную цацку, дакрануцца да яе, пагуляць з ёй. Звяртае ўвагу дзіцяці на найбольш характэрныя часткі цацкі, яе асобныя маляўнічыя элементы, вобразнасць: як выглядае цацка? Што яна робіць? Чаму так вырашылі? Ці прыгожая цацка? Чым вабіць? Што можна сказаць пра тулава птушкі, якой яно формы? Ці можна здагадацца, як ляпіў гэту цацку мастак? З якой пачатковай формы? (З частак або цэлага кавалка шляхам выцягвання). Як ляпіліся ў цацкі ножкі, шыя, хвосцік (асобна ад тулава або выцягваліся з агульнага кавалка)?

Пасля гэтага педагог прапаноўвае дзецям вылепіць птушку. Каб зрабіць свістульку – птушку, знізу асноўнай пустацелай загатоўкі адцягваем падстаўку або адростачкі – ногі. У верхняй частцы далепліваем шарык – галава з адцягнутым ад яе адросткам – дзюбай. Калі галаву і дзюбу птушкі выцягнуць з асноўнага аб'ёму, цацка будзе больш трывалай. У пеўня пазначваем зубчаты грэбень і “бліны” пад дзюбай. У качкі галава круглая, дзюба – плоская. Калі злепленая цацка крыху падсохне, прыступаем да яе далейшай апрацоўкі. У ход ідуць розныя па канфігурацыі штампікі і праколкі. Пазначаем упадзіны вачэй, вострай стэкай прадрапваем, імітуем поўсць, разразаем рот і г. д. Пасля таго, як злепім цацку, паставім яе падсохнуць. На наступных занятках будзем яе распісваць.

Да ведама педагогаў

Дзеці старэйшага ўзросту лёгка авалодваюць лепкай пластычным спосабам цацак – свістулёк: козліка, баранчыка, зайчыка, парсючка, коніка. Птушку лепім з аднаго кавалка гліны, жывёліну – з двух, коніка з трох кавалкаў. Да тулава – загатоўкі далепліваем ногі, галаву. Больш дробныя дэталі – вушы, грыву, дзюбу птушкі – адцягваем ад асноўнай формы. Налепленыя дробныя дэталі – гузікі, вушы, дзюба і г. д. зніжаюць трываласць цацкі. Перанасычанасць аздобай зрокава разбівае форму, ускладняе прачытанне вобраза, робіць свістульку нязручнай у карыстанні. Дэталі лепш выцягваць, сплюшчваць, раскатваць, прышчываць.

Беларуская цацка

Мэта: замацаваць веды дзяцей аб беларускай глінянай цаццы (колер, форма, велічыня, матэрыял, з якога зроблена, прызначэнне прадмета). Удасканалваць уменне ляпіць, выкарыстоўваючы раней атрыманыя веды. Развіваць творчыя здольнасці дзяцей.

Матэрыял: гліна, ганчарны круг, стэкі, губкі, сподкі з вадою, цацкі гліняныя.

Ход

Педагог паведамляе дзецям: “Беларусь славіцца сваімі майстрамі. Іх залатыя рукі робяць цудоўныя цацкі”. Паглядзіце на гэтую цацку. З такімі цацкамі гулялі нашы бабулі.

Глінянага пеўніка мне падарылі	З глінянай сямейкі
Гліняныя ў пеўніка	Ну, неўнік, як пеўнік,
Ножкі і крылы.	
Хвост пер'ем гарыць,	Ды дзіўны ён нейкі
І грабенчык іскрыцца,	Пяюць галасістыя пеўні
І свецяцца вочы,	У дварышчы.
Нібыта суніцы.	А мой не спявае.
Ён самы прыгожы	А мой толькі свішча.

Чароўная свістулька

Г.Лабанава.

Вазьміце пеўнікаў, паспрабуйце пасвісцець.

Выбярыце сабе цацку з тых, што стаяць на століку і раскажыце, хто гэта? Якога колеру цацка? Якой формы? З чаго яна зроблена? (Цацкі апісваюць некалькі дзяцей).

- Трэба беражліва адносіцца да цацак, што выраблены з гліны, каб яны не біліся. Шанаваць працу тых майстроў, якія іх вырабляюць.
- Як завуцца майстры, што ствараюць цацкі з гліны? .
- Праца ў ганчароў хоць і цяжкая, але вельмі карысная. А чым яна карысная?

- А вы хочаце самі паспрабаваць зрабіць цацкі? Зараз кожны з вас выбярэ цацку, якую ён будзе ляпіць. (Дзеці выбіраюць цацкі). Вы ўжо ведаеце, што птушку лепім з аднаго кавалка гліны, жывёліну – з двух, коніка з трох кавалкаў. Да тулава – загатоўкі далепліваем ногі, галаву. Больш дробныя дэталі – вушы, грыву, дзюбу птушкі – адцягваем ад асноўнай формы. А калі цацка будзе злеплена, то яе паверхню трэба разгладзіць вільготнай губкай. Кожны можа ўпрыгожыць цацку па-свойму: з дапамогай стэкі нанесці кропкі, штрыхі.

- Вось якія прыгожыя цацкі атрымаліся. Вы ўсе вельмі стараліся, сагрэлі цацкі цяплом сваіх рук. Зараз няхай яны застаюцца на кругах, а калі высахнуць, мы іх размалюем.

Трэці этап (творчы).

нацэлены на непасрэдную праяву творчай актыўнасці выхаванцаў на аснове вывучэння мастацтва беларускай народнай цацкі.

Ён патрабуе выбару адпаведных варыянтаў у ходзе творчага працэсу, забеспячэння самастойнасці дзяцей ва ўвасабленні мастацкай задумы.

□ **Трэці этап** складаецца з цыкла заняткаў, накіраваных на стварэнне самастойных апавяданняў па апісанні цацкі, мастацкага вырабу цацкі, правядзення Свята беларускай народнай цацкі.

Методыка развіцця апісальнага маўлення старэйшых дашкольнікаў сродкамі беларускай народнай цацкі ўключае **тры узаемазвязаных этапы: кагнітыўна-інфармацыйны, сітуацыйна-творчы, практыўна-творчы.** Вучэбна-моўная дзейнасць старэйшых дашкольнікаў на кагнітыўна-інфармацыйным этапе прадугледжвае ўзбагачэнне і ўдакладненне ведаў пра беларускую народную цацку, навучанне такім разнавіднасцям апісання як **апісанне-каментаванне, апісанне-канатацыя, апісанне-мадэляванне, апісанне-ілюстраванне.**

На наступных этапах методыкі - **сітуацыйна-творчым і практыўна-творчым** - прадугледжваецца пераразмеркаванне эмацыянальна-энергетычнага забеспячэння вучэбна-маўленчай дзейнасці дзяцей. З гэтай мэтай выкарыстоўваецца сістэма прыёмаў ідэальна-вобразнай метафарызацыі прадмета апісання ў форме свядомай аб'ектывацыі вобраза ў пэўную сістэму сувязяў і адносін (накіравальнае мадэляванне).

Вынікам такога мадэлявання з'яўляюцца **апісанні-камбінаванні і апісанні-варыяцыі.**

Праектаванне ўяўнага вобразу сродкамі аб'ектывацыі эмацыянальных уражанняў ў выглядзе **тэкстаў-апісанняў** стала эфектыўным шляхам навучання дашкольнікаў апісанням па ўяўленні. Наступная частка методыкі прадугледжвае фарміраванне ў дзяцей уменняў складаць творчыя апавяданні. Пры гэтым новы вобраз цацкі ствараўся шляхам далейшага фармальна-змястоўнага пераўтварэння ўжо набытага дзіцем вопыту знаёмства з народнай цацкай і народнай творчасцю ў цэлым. **Эфектыўнай з'яўляецца сістэма "кадзіравання" тэкстаў-апісанняў у выглядзе шэрагу задач, прадстаўленых у пэўнай паслядоўнасці.** Так, у пэўным аспекце працы над фарміраваннем творчых разнавіднасцяў апісальных сказаў пачатковы этап "кадзіроўка" апавядання-апісання прадугледжваў вызначэнне дзіцем-

апавадальнікам на аснове сваіх эмацыянальных уражанняў тэмы, агульнага зместу ўяўнага вобразу той або іншай цацкі.

Неабходна навучыць дзяцей арганізоўваць свае ўражанні ад убачанага або пачутага такім чынам, каб іх змест, прадстаўлены ў вербалізаванай форме, быў зразумелым слухачам; абагульняць ўяўляльныя вобразы і перадаваць галоўнае ў адным слове - назве ўяўляльнай цацкі. Наступны этап "кадзіроўкі" зместу апісальна-творчага сказа дзіцяці абумоўліваўся меркаваннямі апавадальніка над "дзеяннямі" цацкі і іх паслядоўнасцю, любымі зменамі цацкі-выявы, якія адбываліся ў часе і прасторы. У дзяцей развіваюцца ўменні групіраваць тэматычныя элементы такога "кадзіравання" у мікратэмы і ствараць адпаведную мадальнасць апісання. Напрыклад, "Сустрэча" (Якую народную цацку вы маглі б сустрэць ... на пляцоўцы?, ... На сонечнай палянцы? І пад.), "Падарожжа" (Цацка, падарожнічае. Якая яна? Або: Падарожжа разам з цацкай. Разам з якой цацкай вы хацелі б адправіцца ў падарожжа?), "Падарунак" (Цацка ў падарунак. Якую народную цацку вы падарылі б Або: Падарунак для цацкі. Які б падарунак спадабаўся цаццы-Баранцу (Паненцы)? Чаму? Апішыце такога Баранца (Паненку)", або "Хвароба", "Страта" і да т.п. У далейшай працы развіваецца ўменне дзяцей сумяшчаць магчымыя мікратэмы апісання з сістэмай узаемасувязяў, якія б выкрывалі пэўную праблему, супярэчнасці ці, наадварот, адзінства, лагічную сувязь. Частка тэкста-апісання, што абумоўлівалася наступным кодам, служыла глебай для развіцця ўменняў складаць творчыя апісальныя сказы; ўзбагачаць іх спасылкамі на сацыякультурныя і народазнаўчыя аспекты традыцыйнага беларускага цацкарства; сучасным уяўленням аб ролі і месцы народнай цацкі ў культуры і побыце. На гэтым этапе вырашаліся наступныя задачы: павелічэнне аб'ёму апісальнага сказа, колькасці ў ім складаназалежных і складаназлучаных канструкцый, слоўнікавай разнастайнасці; памяншэнне колькасці лагічна і граматычна незавершаных канструкцый, павелічэнне колькасці слоў і выразаў станоўчай або адмоўнай канатацыі.

Такім чынам, можна вылучыць наступныя этапы паслядоўнага фарміравання навыкаў апісальнага маўлення: ўзбагачэнне, дапаўненне і ўдакладненне ведаў дзяцей пра беларускую народную цацку, апрацоўкі яе іманентных уласцівасцей, сімвалічных значэнняў зместу, формы і аздаблення; рэпрадуктыўнае апісанне (апісанне-каментаванне), якое прадугледжвае праіграванне аўтарскай задумы; мастацка-рэпрадуктыўнае апісанне (апісанне-канатацыя), якая прадугледжвае мастацкую інтэрпрэтацыю аўтарскай задумы; індывідуалізаванае-інтэрпрэтацыйнае апісанне, змест якога складаюць апісанні, якія абумоўлены ўнутранымі прычынамі, што характарызуюць індывідуальнасць дзіцяці-апавядальніка (апісанне-мадэляванне); інтэрпрэтацыйнае мастацкае апісанне, у якім дзіця раскрывае патэнцыйныя магчымасці сваёй індывідуальнісці сродкамі пабудовы ў мастацкай інтэрпрэтацыі мадэляў ўнутраных мэтай ўласнай асобы (апісанне-ілюстраванне); творчыя разнавіднасці апісання, у якіх новы мастацкі вобраз ствараецца шляхам сінтэзавання або паступовым назапашваннем новых элементаў, пашырэннем сюжэту цацкі (апісанне-камбінаванне); творчыя разнавіднасці апісальна-маўленчай дзейнасці, у якіх новы мастацкі вобраз цацкі фарміраваўся як мадыфікацыя цацкі-папярэдка, цацкі-ўзору (апісанні-варыяцыі); праектаванне ўяўляльнага вобразу сродкамі аб'ектывацыі эмацыянальных уражанняў у эмацыянальныя вобразы з наступным навучаннем вербалізацыі мадэляў эмацыянальных паказаў у выглядзе тэкстаў-апісанняў (апісанні-праекціраванні). У шэрагу педагагічных ўмоў эфектыўнага развіцця апісальных сказаў дзяцей сродкамі беларускай народнай цацкі можна назваць улік эмоцыягеннага патэнцыялу беларускай народнай цацкі; разнабаковая дасведчанасць дзяцей пра беларускую народную цацку; максімальны ўлік асобных характарыстык дашкольнікаў пры размеркаванні апісальна-прадукцыйных і апісальна-творчых задач; актыўная пазнавальна-творчая накіраванасць любых відаў маўленчай-апісальнай працы з народнай цацкай.

Літаратура.

1. Зими́на З.И. Текстильные обрядовые куклы. Методическое пособие./З.И. Зими́на З.И.- Мн.:2006.
2. Народная культура Беларусі. Энцыклапедычны даведнік. - Мн.: “Беларуская энцыклапедыя”, 2002.
3. Церашковіч Т.А. Лялька беларуская./ Т.А. Церашковіч - Мн.: “Полымя”, 1992.
4. Е. Л. Флерина, Эстетическое воспитание дошкольника./ Е. Л. Флерина
Изд-во АПН РСФСР,

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Абраменкова В. Игры и игрушки наших детей: забава или пагуба? – М., 2001
2. Касцюкевіч С.У. Беларуская народная цацка як сацыякультурны феномен і каштоўнасць // Матэрыялы міжнароднай навучна-практычнай канферэнцыі “Преподобная славянских народов”, посвященная 100-летию перенесения святых мощей преподобной Ефросиньи Полоцкой из Киева в Полоцк. – Полоцк, 2010. - С. 138
3. Лозка А., Лявонава А. Беларуская цацка і гульня: Матэрыялы ў дапам. стваральнікам цацак і гульняў на аснове бел. нар. мастацтва, этнагр. і фальклору. Мн., 1996.
4. Лявонава А.К. Беларускія традыцыйныя цацкі // Пачатковая школа. 1995. № 11. С. 41 – 44.
5. Найден О. С. Українська народна іграшка: Історія. Семантика. Образна своєрідність. Функціональні особливості: К. АртЕк, 1999, 256 с
6. Ржавуцкі М.С. Беларуская гліняная цацка. – Мінск: Полымя, 1991. – 142 с.

7. Сахута, Я. М. Беларуская народная цацка. – Мн., 1991.
8. Усова, А.П. Русское народное творчество в детском саду. М., 1961.
9. Флери́на, Е. А. Игра и игрушка / Под ред. Д.В. Менджерицкой. – М., 1973.
10. Хейзинга Й. Homo Ludens; Статья по истории культуры, М., 1997
11. Церашковіч Т.А. Лялька беларуская. – Мінск: Польша, 1992. – 126 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ